

PROF. DR. GULYÁS LÁSZLÓ, HABIL.
egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem
gulyas1@t-online.hu

A DÉLVIDÉK TÖRTÉNETE GLAD-ORSZÁGTÓL 1323-IG

HISTORY OF "DÉLVIDÉK" (SOUTH-HUNGARY) FROM GLAD-COUNTRY TO 1308

ABSTRACT

The author of this essay was dealing with the history of South Hungary in several book¹ and article.² This essay surveys the history of this region from Hungarian settlement³ (896) to 1323.

The first structure of this region was the so-called Glad-country, although the existence of it is disputed by historians. In the first part of our essay we survey the features of this state. The next state was Ajtony's state at the end of 9th, and at the beginning of 10th centuries. This state – according to our opinion – was failed in 1027-1028. The main reasons of this we examined in the second part of our essay. After the end of Ajtony's state, St. Stephan started to develop the county system. In the third part of our essay we are dealing with the history of counties. In the last part of our essay we survey that period (1307-1323), when the biggest township of the region functioned as capital of Hungary.

Kulcsszavak: Magyarország története a 9–10. században, István király, Ajtony, Csanád vármegye

Key notes: History of Hungary in 9–10th century, Stephan King, Ajtony, Csanad-county

1. Bevezetés

Jelen tanulmány szerzője több könyvben⁴ és számos tanulmányban⁵ foglalkozott a Délvidék történetével.⁶ Jelen tanulmány a régió korai történetét mutatja be a magyar honfoglalástól (Kr. u. 896.) 1323-ig.

A régió területén az első területi struktúra az ún. Glad-ország volt, bár ennek létét a történészek nagy része vitatja. Ezen állam jellemzőit mutatjuk be tanulmányunk első részében.

A következő állam Ajtony törzsi állama volt, a 9. század végén a 10. század elején. Ez az állam – véleményünk szerint – 1027–1028 környékén bukott el. Ennek fontosabb vonásait tanulmányunk második részében vizsgáljuk meg.

Ajtony államának bukása után a régióban, hasonlóan az ország más részeihez Szent István hozzákezdett a megyerendszer kiépítéséhez. Tanulmányunk harmadik részében a megyék történetével foglalkozunk.

Tanulmányunk utolsó részében azt az időszakot (1307–1323) mutatjuk be, amikor a régió legnagyobb települése Magyarország fővárosaként funkcionált.

2. A Délvidék a 9–10. században

2.1. A terület első említése: Glad országa

Kr. u. 895-ben az Etelközből a magyarok a Kárpát-medencébe költöztek, ezt nevezzük honfoglalásnak. Annak folyamatát és állomásait, hogy hogyan vette birtokába a Kárpát-medencét a magyarság, pontosan nem ismerjük.⁷ Nézzük meg, hogy hogyan érintette a később Délvidéknek nevezett területet a honfoglalás.

Előzményként azt kell rögzítenünk, hogy a 20. század elején alkotó történész-pap Szentkláray Jenő szerint Kr. u. 860–870 környékén Bodonyból (Vidin, ma Bulgária) kiindulva egy Glad⁸ nevű „szláv-bolgár” vezér csapataival elfoglalta a Maros folyótól az Orsova váráig terjedő területet és azt a Glád-varának (a későbbi Krassó vármegye területén, a Galaczka-folyó mentén állt) nevezett székhelyéről 25–30 éven keresztül egészen a magyarok honfoglalásáig zavartalanul uralta.⁹ Ezt a területet nevezte el Anonymus Glad-országnak. Ezt tekintjük a Délvidék első említésének a magyar történetírásban.¹⁰

Miután Kr. u. 896-ban Árpád vezér elfoglalta a Duna–Tisza közét (a későbbi Bács-Bodrog vármegyét), Szovárd, Kadocsa és Vajta nevű alvezérei parancsnoksága alatt magyar csapatok jelentek meg Glad-ország határainál. Erre Glad összegyűjtötte csapatait és a Temes folyónál megütközött a magyarokkal. A csatát elvesztette, majd Keve várába (*lásd I. térkép*) menekült, ahová a magyar vezérek követték és megadásra kényszerítették.¹¹ Miután Glad behódolt nekik, vazullusként meghagyták Glad-ország urának.

A fentebb említett Szentkláray a 20. század elején egy az egyben elfogadta Anonymus Glad vezérré és országára vonatkozó állításait. Az azóta eltelt időben kibontakozó Anonymus forráskritika alapján az Árpád-korral foglalkozó magyar történészek túlnyomó része megkérdőjelezi a fentebb ismertetett Anonymus-féle történetet. Jól mutatja ezt Kordé Zoltán álláspontja, mely szerint: Glad vezér és országa a valóságban nem létezett, csupán Anonymus agyalta ki mindkettőt.¹² Jelen tanulmány keretei között nem kívánjuk eldönteni, hogy valóban létezett-e Glad ország, csupán jeleztük, hogy létezik egy ilyen álláspont, illetve létezik ennek cáfolata is.

2.2. Törzsi államok a 9–10. századi Kárpát-medencében

Joggal merül fel a kérdés: Mit tudunk a honfoglalás utáni Kárpát-medence területi tagolódásáról? Azt biztosan rögzíthetjük, hogy a későbbi Magyarország elfoglalása törzsenként történt, egy-egy törzs a Kárpát-medence egy-egy részét megszállva alakította ki szállásterületét. Mivel a honfoglaló magyarság hét törzsből – Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi és egy további kavár törzsből – állt, ennek megfelelően jöttek létre a szállásterületek. Azt, hogy a 9. század során ezek a törzsi szállásterületek pontosan hol helyezkedtek el, és milyen területekre terjedtek ki, a magyar történelemtudomány nem tudja megbízható módon körülhatárolni.¹³

A következő, azaz a 10. századra vonatkozóan már bővebb információkkal rendelkezünk. Ekkorra a törzsi szállásterületek törzsi államokká szerveződtek. Kr. u. 950 környékén az alábbi törzsi államok léteztek:¹⁴

- ✓ A Gyulák törzsi állama Erdélyben.
- ✓ Bulcsu horka törzsének állama a Dráva és a Duna összefolyásának vidékén, a későbbi Baranya, Valkó és Szerém vármegyék területén.
- ✓ Az Árpádok törzsi állama, az Észak-Dunántúlon, Esztergom központtal.
- ✓ A Vata törzs állama a Tiszántúlon.
- ✓ A Vág folyó vidékén lévő törzsi állam.
- ✓ A Nyugat-Dunántúlon elhelyezkedő törzsi állam.
- ✓ A Maros-vidékén elhelyezkedő törzsi állam.

Csorba Csaba szerint ezen törzsi államok felett létezett egy hatalom, az Árpád-család birtokolta a nagyfejedelemi címet. Bár ezt igazából valós tartalommal Géza nagyfejedelem tudta megtölteni.¹⁵

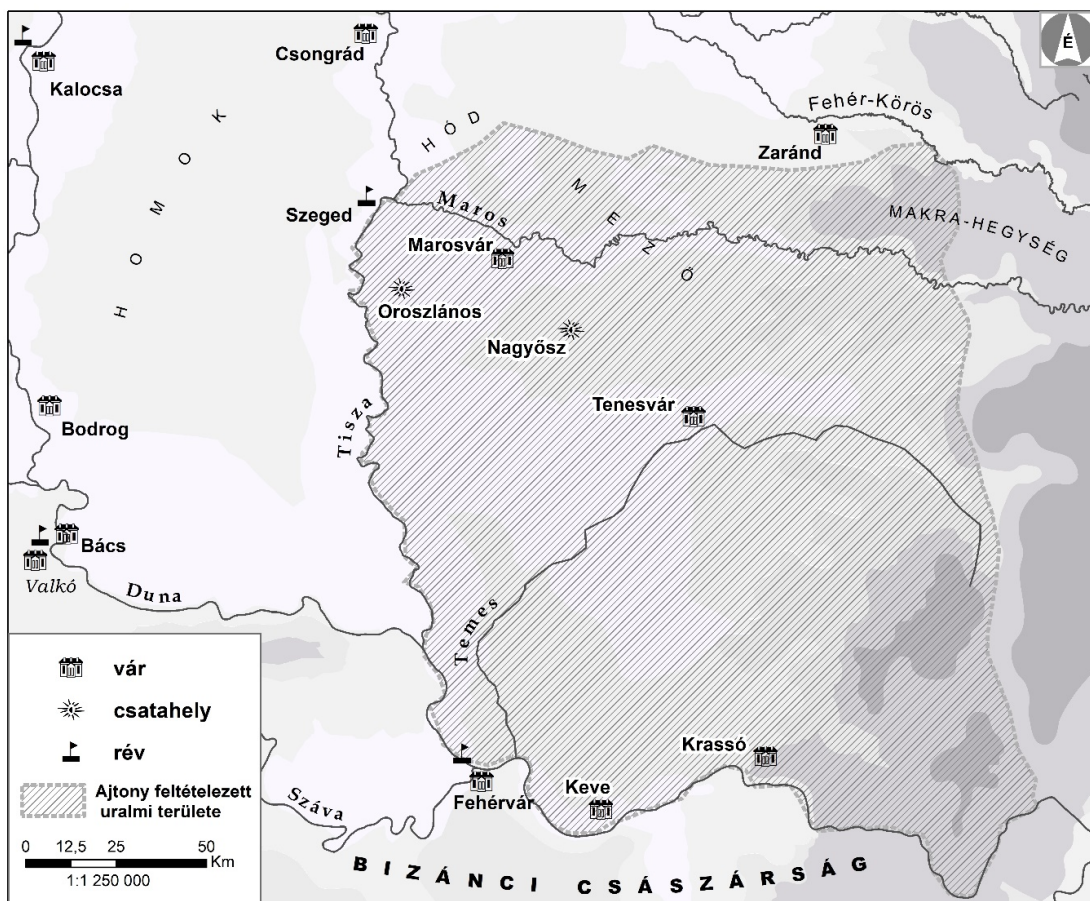
Nem tudjuk, hogy a fentebb említett Maros-vidéki törzsi állam Glad országából – ha létezett ilyen alakulat –, vagy valamelyik magyar törzs szállásterületéből szerveződött-e meg. De azt biztosan tudjuk, hogy a 10. század közepén kimutatható egy törzsi állam létezése a Maros-vidéken. Ezen állam vezetője a 10. század végén egy Ajtony nevű vezér volt, akinek származásával kapcsolatban Szegfű László megemlíti Anonymus azon állítását, mely szerint Ajtony Glad leszármazottja volt.¹⁶

3. Az Ajtony-féle törzsi állam

3.1. Kiterjedtsége és jellemzői

Vizsgáljuk meg, hogy mely területekre terjedt ki és milyen jellemzőkkel rendelkezett Ajtony állama. Szegfű László a Gellért-legenda elemzése során az alábbi határokat állapította meg:¹⁷ a Körös folyó vonalának egy része – a Maros folyótól némileg északra futó vonal – a Tisza folyó vonala – majd az Al-Duna vonala – és végül az Erdélyi középhegység (lásd 1. térkép).

1. térkép: Ajtony feltételezett uralmi területe

Forrás: A szerző saját szerkesztése 2017

Ajtony állama mind gazdasági, mind politikai szempontból jól szervezett volt. Gazdasági szempontból azt rögzíthetjük, hogy Ajtony birtokain a hagyományos nomád lótarás mellett már istállózó állattartás is folyt, illetve a földművelés – gabona, szőlő – is jelentős volt.

Politikai szempontból is fejlett viszonyokat láthatunk: Marosváron állandó székhelyet alakított ki. „Fejedelmi” kísérettel rendelkezett, melyen belül kimutatható volt a hierarchizálódás, úgymint főemberek, tisztek, vitézek. Nagy hadsereget tartott fent, melynek magját kíséretének harcosai alkották.

Önálló külpolitikát folytatott, ami bizonyíthatóan Bizánc-orientációjú volt. Bár a források szerint hét felesége volt – de lehetséges, hogy ezek csak ágyasok voltak –, politikai okok miatt 1002-ben Bodonyban (Vidin) bizánci rítus szerint megkeresztelkedett. Györffy György szerint erre a keresztelkedésre az éppen Vidinben tartózkodó bizánci császár jelenlétében került sor.¹⁸ Ezek után székhelyén, Marosváron görög rítusú kolostort épített Keresztelő Szent János tiszteletére, ahová görög szerzeteseket telepített.¹⁹

3.2. Ajtony és államának bukása

Szent István Koppány legyőzése (Kr. u. 997) után királlyá koronáztatta magát (Kr. u. 1000/1001), majd hozzáfogott a magyar állam egyházi (püspökségek alapítása) és állami (királyi vármegyék felállítás) szervezetének kiépítéséhez. Az ezen folyamatnak ellenálló törzsi vezetők ellen sikeres háborúkat indított, például az Erdélyt uraló Gyula vezér ellen.²⁰

Ajtony és törzsi állama is egy ilyen háború során bukott el. Bár a háború kitörésének pontos dátumát nem ismerjük, de tudjuk annak közvetlen okát. Ajtony, mint a Maros-völgy ura, megvámolta az erdélyi sóbányákból a Maroson leúsztatott királyi só. A történet megértéséhez azt kell tudnunk, hogy miután István legyőzte az erdélyi Gyulát, egy Erdőelvi Zolta nevű vezért nevezett ki a meghódított terület élére, akinek egyik fontos feladata volt a Tordán kibányászott só Maroson történő leszállítása Szegedig, ahonnan az tovább folytatta útját az ország belsejébe.

Ez a marosi sószállító út érintette az Ajtony által uralt területet. Györffy szerint Gyula legyőzése előtt Ajtony részesedett a sószállítás hasznából, de Erdőelvi Zolta kinevezése után István már nem adott részesedést neki. Ez egy fontos jövedelemforrástól fosztotta meg Ajtonyt, aki nem akarta elfogadni ezt az új helyzetet.²¹ A Maroson leúsztatott só megvámolta, mire István király válaszul hadjáratot indított ellene.

Az Ajtony ellen indított háború dátuma a mai napig vita tárgya a magyar történetírásban. Több lehetséges időpont – 1003, 1004, 1008, 1014, 1027, 1030 – merült fel. Jelen tanulmány szerzője a szakirodalom áttekintése után az 1027–1028-as időpontot tartja a legvalószínűbbnek.

A hadjárat vezetőjévé István Csanád vezért jelölte ki. Csanád – a Gellért legenda szerint – eredetileg Ajtony udvarában élt, és annak megbecsült vitéze volt, de ellenfelei bevádolták Ajtonynál, hogy annak életére tör. Ezért István udvarába menekült, ahol megkeresztelkedett. Miután elnyerte István bizalmát, a király az Ajtony ellen kivezényelt sereg parancsnokává tette.

Itt jegyezzük meg, hogy a történelemtudomány a Gellért-legenda fenti elemeivel szemben fenntartásokat fogalmazott meg. Ebben az esetben sokkal valószínűbbnek tartjuk Anonymus elbeszélését, mely szerint Doboka fia Csanád, István király „unokaöccse” volt.

A hadjárat lefolyását, annak szinte minden egyes elemét a kérdéssel foglalkozó magyar történészek egymásnak homlokegyenest eltérő módon rekonstruálták.²² A főbb vitapontok az alábbiak:

- ✓ Ki vezette István hadseregét (Csanád vagy Gyula, további alkérdés ki ez a Gyula)?²³
- ✓ Ki vezette Ajtony hadseregét (Ajtony maga, vagy valaki más)?
- ✓ Hol tartózkodott Csanád (István seregeinek élén, vagy Marosváron)?
- ✓ Hol ölte meg Csanád Ajtonyt (a csata után a csatamezőn vagy Marosváron)?

A fenti vitás kérdések mellett három közös pontot tudunk rögzíteni:

- ✓ István serege a Tiszán – Rév-Kanizsánál – átkelve lépett be Ajtony országába.
- ✓ Két csatára került sor, először Szőregnél, másodjára Nagyösznél, mindkettő esetben István csapatai győztek.
- ✓ A hadjárat végén Csanád megölte Ajtonyt.

Annak megfelelően, hogy a három közös pontot és a vitás kérdésekre adott eltérő válaszokat hogyan rendezték össze történészeink, alapvetően kétféle forgatókönyv született meg. A Csanád-párti forgatókönyv szerint István seregét az általa kinevezett Csanád vezette, aki először Szőregnél, majd miután álmában egy oroszán jelent meg,²⁴ Nagyösznél is megverte Ajtony seregét, majd a csata helyszínén nyílt küzdelem után levágta a fejét. Sőt abból külön kivágta a nyelvét.²⁵

A Csanád-ellenes forgatókönyv szerint István seregét egy Gyula nevű vezér vezette, miközben Csanád Ajtony egyik vezéréként Marosvár parancsnoka volt. De kétkulacos módon, titokban kapcsolatban állt István seregével. Gyula Szőregnél megverte Ajtony seregét, amit egyik hadvezére vezetett.²⁶ A vereség hírére Csanád a Marosváron tartózkodó Ajtony orvul megölte, és levágott fejével Istvánhoz szökött. Eközben Ajtony megzavarodott maradék seregét Gyula Nagyösznél újra megverte.

Mint látható, nem túloztunk akkor, amikor korábban azt mondtuk, hogy a történéseket egymásnak homlokegyenest eltérő módon rekonstruálták történészeink. Bármelyik forgatókönyv mellett tesszük le voksunkat, két dologban a történészek egyetértenek. Egyrészt Ajtony és vele együtt állama István hadjáratának következtében elbukott.

Másrészt a győzelem után István megjutalmazta Csanád vezért, a korábban Ajtony által uralt terület kormányzását bízta rá. Ezzel ezen a területen is megkezdődött a királyi vármegye rendszer megszervezése. Csanád várispánként székhelyét Marosváron üttötte fel, melyet István király utasítására ezután Csanádnak neveztek, illetve a szerveződő királyi vármegye is ezt a nevet kapta. Kristó Gyula szerint Csanád vármegye kezdetben kiterjedt az Ajtony által uralt teljes területre, de a későbbiek során több vármegye leszakadt Csanád vármegyéről²⁷ (erről a folyamatról lásd jelen tanulmány 4.4. alfejezetét – G. L.).

Ezzel párhuzamosan 1030-ban elkezdődött a csanádi püspökség kiépítése is, amelynek főpapjává Gellért püspököt szentelték.²⁸

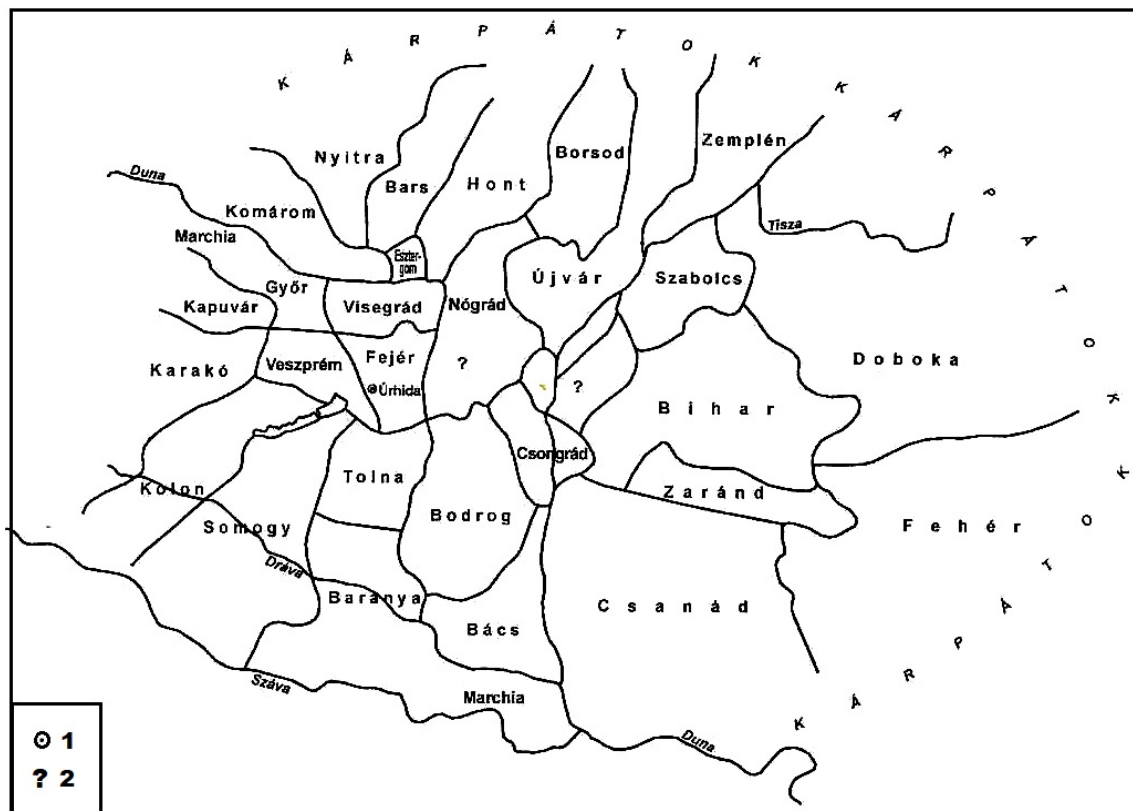
4. Vármegyék a Délvidéken az Árpád-házi királyok korában (1000–1301)

4.1. Elméleti alapok: a vármegye rendszer jellemzői

A történeti szakirodalom egyetért abban, hogy a vármegye rendszer megalapítása Szent István király (1000–1038) államszervező tevékenységének egyik fontos része volt. Az általa hozott királyi megyerendszerről, illetve az általa alapított megyék számáról és hatáiról nagyon kevés egykorú írásbeli forrás és régészeti emlék áll rendelkezésünkre.²⁹

Kristó Gyula a vármegyék kialakulásával foglalkozó összegző munkájában arra az álláspontra helyezkedett, hogy 25–30-ra tehető azon vármegyék száma, melyeket feltehetően Szent István alapított.³⁰ Ezzel szemben Bakay Kornél 44-re teszi azon vármegyék számát, melyeket Szent István alapított,³¹ míg vannak olyan álláspontok is melyek 48 vármegyéről beszélnek.

2. térkép: Vármegyék és várispánságok Szent István korában Kristó Gyula szerint

Forrás: A szerző saját szerkesztése 2017.

Nagy valószínűség szerint Szent István uralkodásának nagyobb részében a királyi vármegyék nem alkottak vonalasan illeszkedő, egybefüggő területi rendszert. Egy-egy vármegye mindig egy-egy vár – pontosabban földvár – körül születte meg, és élén mindig a király által kinevezett ispán állt.³² A vár volt a megyét irányító, a politikai és katonai hatalmat gyakorló ispán székhelye, körülötte helyezkedtek el a szolgáltató, speciális feladatokat ellátó települések.

A történelmi feldolgozások mellett különböző történelmi földrajzi munkákban az utóbbi években megfogalmazódtak olyan megközelítések, amelyek szerint a korai vármegyék kialakításában politikai szempontok mellett fontos tényező volt a Kárpát-medence földrajzi felépítése, vízrajza, illetve a külső hatalmi területek felől érkező hatások és migrációk kezelése.³³

A 2. térképről látható, hogy az általunk vizsgált térségben – mint fentebb jeleztük inentől kezdve erre a térségre a Délvidék elnevezést fogjuk használni – négy Szent István által alapított vármegye található, úgymint Bodrog, Bács, Csanád és Csongrád. Ezek a megyék nagyságban és funkcióikban is különböztek.

Itt jegyezzük meg, hogy a térképen a Duna vonala alatt található „Marchia” elnevezés a Szent István által alapított határörkerületet jelenti, melyből a 11. század végén – egyes források szerint 1096-ban – Szerém vármegye születte meg.³⁴ A kutatók teljes egyértelműséggel nem tudták meghatározni ezen vármegye központját. Szerémvár, illetve Zimony merült fel megyeközpontként. Azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy Szerém vármegye fontos szerepet töltött be a déli határok védelmében. Itt kell jelezni azt is, hogy már a 11. században különösen fontos szerepet kaptak a balkáni folyamatokkal határos déli vármegyéket felölelő térség.³⁵

4.2. Csanád vármegye és a belőle kivált vármegyék 11–12. században

Mint azt jelen tanulmányban már bemutattuk, Csanád vezér legyőzte Ajtonyt, majd István király parancsára megszervezte a saját magáról elnevezett királyi vármegyét. Ennek megfelelően Csanád vármegye születését 1027–1028-ra tesszük. Mivel a lázadó Ajtony vára, földje és népei Szent István király birtokába mentek át Csanád vármegye a 11. században felölelte Ajtony törzsi államának teljes területét. A hatalmas kiterjedésű Csanád vármegye a Morava torkolat és a Maros erdélyi bejárata közötti térséget, ellenőrizte és szervezte.³⁶

A vármegye a 12. század végén, a 13. század elején több megyére vált szét. A jelentős területeket elvesztő Csanád vármegyéből így született meg négy új vármegye (zárójelben közöljük az adott vármegye nevének, vagy ispánjának első hiteles említését):

- Temesvár központtal Temes vármegye (1177).
- Keve vára körül Keve vármegye (1201).
- Krassóvár körül Krassó vármegye (1200), de a 13. században a központ átkerült Haram várába.
- Arad vára körül Arad vármegye (1240).

Csanád vármegye a fenti kiválások következtében a 13. század elejére, közepére gyakorlatilag eredeti területének töredékére zsugorodott. Gyakorlatilag visszaszorult a Maros folyó két partjára.³⁷

4.3. Csongrád vármegye 11–12. században

Csongrád vármegye a Tisza mindkét partján Csongrád vára – ez egy földvár volt a Tisza–Körös szögében – körül szerveződött meg, valamikor az 1030–1040-es években.³⁸ Az Árpád-kori Csongrád megyéről igen gyér forrásanyag maradt fent. Ezek alapján annyit valószínűsíthetünk, hogy a megye északon Pétermonostorig (ma a Kecskeméttől délre eső Felsőmonostorpuszta), míg Délen Tápéig terjedt. Pontosabban Csongrád megye eredeti déli határa Tápé és Szeged között húzódott, azaz Szeged eredetileg nem volt része Csongrád megyének.³⁹ Szeged eredetileg Bács vármegye részét képezte és csak 1247-ben került át Csongrád vármegyéhez.

A 11–12. századi csongrádi ispánok nevét nem ismerjük. Az oklevél anyagban először 1138-ban szerepel csongrádi ispán, de név nélkül. Az egyetlen név szerint ismert csongrádi ispánt, Ugrin kalocsai érsek öccsét Miklóst, pedig egy 100 évvel későbbi, azaz 1238-ból származó oklevél említi.⁴⁰

A tatárjárás megsemmisítette a megyeközpont szerepét betöltő Csongrád várát (ez egy földvár volt), szerepét Szeged vette át, ahol azonban már IV. Béla király törekvéseinek megfelelően kővár épült. Ráadásul a király Szegedet ugyanazon kiváltságokban részesítette, melyek Budát és Székesfehérvárt illették meg. Ezzel Szeged közvetlenül királyi hatalom alá tartozó szabad királyi városok sorába emelkedett, s csak a királynak fizetett adót.⁴¹

Szeged szerepének felértékelődését (a kővár felépítése) jelentős mértékben elősegítette, hogy országos fontosságú vízi és szárazföldi utak csomópontjában feküdt. Szegednél torkollik a Maros a Tiszába, így a település az erdélyi só szállításában kulcsszerepet töltött be. Az 1222-ben kiadott Aranybullában II. András elrendelte, hogy „só az ország belsejében sehol sem tartható, csak Szolnokon és Szegeden”. Míg a szárazföldi utak közül a legfontosabb a Szegedről Budára vezető nagy út volt.

Csongrád megye és Csanád megye határán került sor 1280. augusztus 24-én a hódmezei csatára, melyben IV. László király szétverte az Oldamér kun törzsfő vezetése alatt felkelő

kun csapatokat. A csata túlélő kun vitézek a király bosszújától tartva családjaikkal el akarták hagyni az országot, de IV. László elfogta a szökevényeket és újból letelepítette őket a Körös, a Maros és a Tisza mindkét partjára.

4.4. Bodrog vármegye a 11–12. században

Bodrog vármegye 1010 körül Bodrogvár körül kristályosodott ki.⁴² Ez a vár a mai Monostorszeg területén a Duna egyik kanyarulatában állhatott. Ezt támasztják alá a nyelvészek is, akik szerint Bodrogvár nevében a „bodor” szó hullámos, nem sima víztükrű folyót jelent. Gyakorlatilag Bodrog vármegye a Duna–Dráva torkolat feletti szakaszának vonalát és átjáróit uralta.

Bodrogvár jelentőségét és súlyát jól mutatja, hogy egy 14. században keletkezett krónikakompozíció szerint Szent László király 1093-ban a húsvéti ünnepeket itt töltötte, s itt fogadta számos európai ország követeit (Franciaország, Anglia), akik arról győzködtek, hogy vállalja el egy keresztes hadjárat vezetését. De László király azonban végül nem a Szentföldre vezette hadait, hanem hűbérese megsegítésére Csehország ellen.

Bodrog vármegye 11–12. századi történetéről nagyon kevés forrással rendelkezünk. Az első név szerint ismert bodrogi várispán Lambert, akit egy 1135-ben kelt oklevél említ.

A megye történetének fontos momentuma, hogy II. András 1218-ban második feleségének, Jolántának adta nászajándékkul Bodrogvár összes jövedelmét. Ettől kezdve egészen I. Lajos uralkodásáig Bodrogvár jövedelmével a királynék rendelkeztek.

A 13. századi magyar történelem egyik érdekes eseménye, nevezetesen II. András király első feleségének Gertrudisnak a meggyilkolása (1213) szorosan Bodrog vármegyéhez köthető. Katona József „Bánk bán” című drámájában Bánk bán a királynő gyilkosa. De valójában Gertrud királynéval nem Bánk bán, hanem a mai Újvidék területén létezett kis falvak és mezővárosok ura, Törefi Péter (Petur bán) végzett. Törefi Pétert II. András kivégeztette és birtokait elkobozta. Ezekre az elkobzott birtokokra IV. Béla király 1233-ban ciszterciákat telepített, akik a bélakúti apátságot, majd 1252-ben a péterváradit építették fel.⁴³

A péterváradit erőd építése azon folyamat része volt, melynek során IV. Béla a tatárjárás után (1241–1242) újjáépítette az országot. Ennek jegyében arra törekedett, hogy komoly ostromot is kiálló várak épüljenek minden vármegyében. Ezért Bodrogvárat is komolyan megerősítették (itt jelezzük, hogy Bács várával is ezt történt a tatárjárás után).

Az utolsó Árpádházi király, III. András (1290–1301) annak érdekében, hogy híveit megerősítse továbbá, hogy személyes érintkezések során új híveket szerezzen országjáró körútra indult. Ennek során 1295-ben meglátogatta Bodrog, Bács és Temes vármegyéket.

4.5. Bács vármegye 11–12. században

Bodrog vármegyével egy időben – azaz szintén 1010 körül – született meg Bács vármegye, amely a bácsi földvár köré szerveződött.⁴⁴ A nyelvészek szerint a vár neve első ispánjának nevét őrzi. Bács a Duna és Tisza közti útvonalakat fogta egybe.⁴⁵

Hasonlóan Bodrog vármegyéhez Bács vármegye 11–12. századi történetéről is nagyon kevés forrással rendelkezünk. A 14. században keletkezett krónikakompozícióban szerepel az első név szerint ismert bácsi ispán, Gutkeled nembéli Vid ispán. Aki a bácsi vitézek élén 1071-ben Salamon király oldalán részt vett a Nándorfehérvár elfoglalására indított hadjáratban, illetve 1074-ben harcolt a mogyoródi csatában.

Bács vármegyét – hasonlóan a többi délvidéki megyéhez – nagyon súlyosan érintette a tatárjárás (1241–1242). A tatár csapatok a falvakat felégették és a lakosság nagyobb részét

leölték. A pusztulás méretét az alábbi adattal tudjuk érzékeltetni: A bácsi káptalan a tatárjárás előtt 44 falut tartott nyilván. A tatárjárás után viszont csak 24 falu került be a nyilván tartásba, azaz 20 falu teljes mértékben megszűnt. A képet még tovább súlyosbítja, hogy a megmaradt 24 falú közül 8 falú a megye védett mocsaras zugaiban fekvő Szond vidékről került ki. A tatárjárás körülbelül hasonló mértékben érintette a többi délvidéki megyét is.

Fontos esemény volt Bács vármegye történetében, hogy a tatárjárás után IV. Béla 1243 és 1246 között jelentős kun népességet telepített le a megyében. Bács vármegye mellett Bodrog, Csanád és Temes vármegyékben létesítettek kun szállásterületeket. A kun csoportok beilleszkedése a korabeli magyar világba számos konfliktus forrásává vált. Jól mutatja ezt, hogy IV. László királynak komoly ütközetben kellett levernie a lázadó kunokat (hódmezei csata 1280). De végül a 14–15. század folyamán sikerült kialakítani ún. széki szervezetüket, ennek során 7 kunszéket állítottak fel.

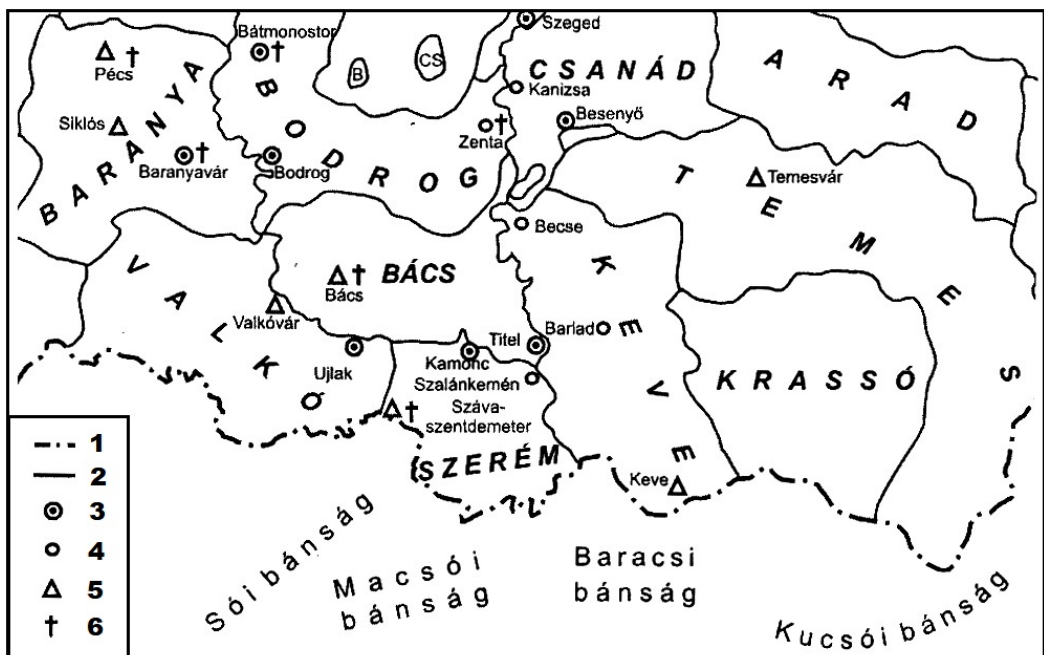
5. A Délvidék vármegyéi a 13. században

5.1. A megyehatárok változásai

Mint a korábban leírtakból látható a vármegyék területe és határai gyakran változtak az Árpádházi-királyok uralkodása alatt. Jól mutatja ezt Szeged városának példája: szinte biztosra vehető, hogy a 12. században Bács megye északi határa Szeged fölött húzódott, azaz Szeged Bács megye része volt. Viszont 1247-ben Szegedet már Csongrád megye részeként említik az oklevelek.

A megyehatárok gyakori változása mellett, azt is rögzítenünk kell, hogy régi vármegyék tűntek el, miközben újjak születtek. Az 1. térképen még nyomát sem látjuk Pest megyének – későbbi területén ekkor még Bodrog és Nógrád vármegye osztozik, – hiszen ekkor még nem is létezett. Viszont a 13. században már létezik Pest vármegye, területét Nógrádból és Bodrogból hasították ki.

3. térkép: A Délvidék vármegyéi a 13. század második felében

Érdekes Keve vármegye sorsa. Ez a vármegye 1201-ben született meg (Csanád vármegyéből, más vélekedések szerint Temes vármegyéből vált ki), de 1326-ban magának Keve vármegyének is el kellett szenvednie egy kiválást. Egy részéből Becse központtal létrejött Torontál vármegye (központja után néha Becse vármegyének is nevezték). Torontál vármegye ekkor az ország egyik legkisebb vármegyéje volt. A 16. században – a török hódítás következtében – Keve vármegye megszűnt.

A Délvidék vármegyéinek helyzetét (megyehatárok és megyeközpontok) a 13. század második felében mutatja a *3. számú térkép* és a *1. táblázat*.

1. táblázat: A Délvidék vármegyéi a 13. század második felében

A vármegye neve	A vármegye központja
Bodrog	Bodrog
Bács	Bács
Csongrád	Csongrád
Csanád	Csanád
Keve	Keve
Krassó	Haram
Temes	Temesvár
Arad	Arad

Forrás: A szerző saját szerkesztése

5.2. Királyi vármegyéből nemesi vármegye

A 13. század folyamán a királyi vármegyéket fokozatosan felváltották az ún. nemesi vármegyék. Az Aranybulla 1222. évi kihirdetése után a megyei nemesség fokozatosan kialakította a maga önkormányzatát. Míg a korábbi királyi vármegye a király, illetve a király által kinevezett ispán irányítása alatt állt, addig a nemesi vármegye a megyében élő nemesek önkormányzata volt. Hangsúlyoznunk kell, hogy ez egy funkcionális átalakulás volt, a megyék területi keretei nem nagyon változtak, a nemesi megyék a királyi vármegyék területén jöttek létre.

Az 1232-es kehidai oklevél tanulsága szerint a köznemesség elsősorban önvédelmi és igazságszolgáltatási szereppel akarta felruházni a formálódó nemesi vármegyét. Így a megyei nemesi önkormányzat az igazságszolgáltatás területén alakult ki először, majd fokozatosan a törvényhozási és közigazgatási funkciókat is elnyert.⁴⁶ Az így megszülető nemesi vármegye a következő évszázadokban a kulcsszerepet játszott a magyar állam közigazgatásában, gyakorlatilag a nemesség területi önkormányzataiként működött.

A fennmaradt oklevelek adatai szerint a Délvidék általunk vizsgált megyéi közül elsőként Bodrog vármegyében – 1280-ban – állt fel a megyei önkormányzat és kezdett el funkcionálni a megyei tiszttikar.⁴⁷ Másodikként Csongrád vármegyében 1298-ban állt fel a megyei tiszttikar.⁴⁸ Ezzel szemben Bács és Torontál vármegye önkormányzatának működésére vonatkozó adataink csak a 14. század első feléből vannak.

6. Temesvár az ország fővárosa (1307–1323)

Az Árpád-ház 1301-ben történő kihalását egy hét évig tartó korszak, az ún. interregnum követte. Ezen időszak alatt több külföldi jelölt próbálta megszerezni a magyar trónt. Ezek egyike volt Károly Róbert, aki rögtön III. András halála után elfoglalta Esztergomot és 1301 tavaszán királlyá koronáztatta magát. De Károlynak hamarosan el kellett menekülnie

a városból, mivel a főurak döntő többsége Vencelt, II. Vencel cseh király fiát akarta látni a magyar trónon. Ráadásul Buda városa is a Vencel-pártiak kezére került. De Vencel – aki magyar királyként felvette a László nevet – végül 1305-ben lemondott és visszatért Csehországba, ahol apja halála után III. Vencel néven uralkodott. Amikor Vencel lemondott a magyar trónról azt nem Károly Róbert, hanem III. Otto bajor herceg javára tette, akit a magyar főurak egy csoportja 1305-ben magyar királlyá koronázott. De uralkodása mindössze 1307-ig tartott, amikor is visszatért Bajorországba. Miután Károly Róbert mindkét „királyi” vetélytársát kiszorította az országból, a Budán tartott 1308. novemberi–decemberi tanácskozásokon a magyar főurak egy jelentős csoportja királlyá választotta. A magyar történelemtudomány ezt tekinti az interregnum végének, és ezt a pontot tekinti Károly Róbert uralkodása kezdetének.⁴⁹

Bár Károly Róbert legyőzte külföldi vetélytársait, helyzete 1308 után sem mondható szilárdnak és biztonságosnak. Szembe kellett néznie az ország túlnyomó részét uraló tartományurakkal.⁵⁰

4. térkép: A tartományurak uralmi területei

Forrás: A szerző saját szerkesztése 2017

Valójában, bár hatalma kiterjedt mind Esztergomra, mind Budára, mindkét városban ki volt téve egyrészt Csák Máté, másrészt Aba Amadé lehetséges támadásainak. A veszély reális voltát jól mutatja, hogy Károly Róbert királlyá koronázását el nem fogadó Csák Máté 1311-ben egészen Buda faláig tört előre. Ebben a szituációban Károly Róbert ideiglenes jelleggel székhelyét az általa biztonságosabbnak ítélt Délvidékre, ezen belül pedig Temesvárra tette át.

Károly Róbert első ízben 1307-ben jelent meg Temesvárott, hogy elindítsa a királyi palota építését, illetve ezzel egy időben szintén elindítsa a temesvári földvár kővára történő átalakítási munkálatait.⁵¹ A kor viszonyaihoz képest a munkálatok viszonylag gyorsan haladtak,⁵² a király és első felesége, Mária 1315 májusában költözött be az új királyi palotába. Károly Róbert temesvári tartózkodásával logikusan együtt járt, hogy az ország vezető

méltóságai (nádor, tárnok, kancellár etc.) többé-kevésbé állandó jelleggel – hiszen a király közelében kellett élniük – szintén a városba költöztek. Temesvár ténylegesen az ország fővárosaként működött, amit jól mutat, hogy a Károly Róbert által 1323-ig kiadott oklevelek túlnyomó többsége itt kelt.

A királyi székhely státusszal szoros összefüggésben a város évről évre növekedett. Mind épületeinek száma, mind lakossága – főleg kereskedők és iparosok betelepülése következtében – jelentősen megnőtt ezekben az években. Különösen szembetűnő volt az olasz kereskedő- és iparoscsaládok megjelenése a városba.⁵³

Temesvárról kiindulva Károly Róbert 1311 és 1321 között több belső háborúban győzte le a tartományurakat.⁵⁴ Az egyik legfontosabb momentum a rozgonyi csata volt,⁵⁵ illetve Csák Máté 1321-ben bekövetkező halála.⁵⁶ Ezen győzelmek és események azonban Temesvárra nézve negatív következménnyel jártak. A királyi udvar 1323 tavaszán végleg visszatért az ország belsejébe, Károly Róbert Temesvárról Visegrádba helyezte át a székhelyét. Ezzel lezárult az a 16 éves időszak, amely alatt Temesvár ténylegesen az ország fővárosa volt.

JEGYZETEK

- Gulyás László (2012): A Délvidék története 2. A török kiűzésétől Trianonig 1683–1920. Közép-Európai Monográfiák 6. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged; Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941). Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa Kutatására. ISBN: 978-963-89724-3-9. Szeged.
- Gulyás László (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In. Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Történeti Földrajzi Tanulmányok. Nyíregyháza. 55–68. old.; Gulyás László (2007): Vajdaság: Történeti áttekintés. 87–89. old. In. Nagy Imre szerk. (2007): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Erre vonatkozóan fontosnak tartjuk az alábbi tanulmánykötetet Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza.
- Gulyás László (2012).
- Gulyás László (2006): 76–149. old.
- Erre vonatkozóan fontosnak tartjuk az alábbi tanulmánykötetet Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza.
- Az eseményeket többen próbálták rekonstruálni, ezek közül – a teljesség igénye nélkül – lásd Dienes István (1972): A honfoglaló magyarok. Hereditas. Budapest; Fodor István (1975): Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Magyar História. Budapest; László Gyula (1988). Árpád népe. Budapest.
- Nevének másik verziója Galád.
- Szentkláray Jenő (1912/a): Temesvár története 241–242. old. In. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye. Budapest. 224–394. old.
- Anonymous: Gesta Hungarorum. Oromszegi Otto szerk. (1994). Budapest. 16. old.
- Anonymous: Gesta Hungarorum. 45–46. old.
- Gladról lásd Kordé Zoltán szócikkét, in. Kristó Gyula főszerk. (1994): Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Akadémiai Kiadó. Budapest. 229. old.
- Kristó Gyula–Makk Ferenc (2001): A kilencedik és tizedik század története. Pannonica Kiadó. Budapest. 86–89. old.

14. Kristó–Makk (2001) 171–177. old.
15. Csorba Csaba (1997): Árpád népe. Kulturtrade Kiadó. Budapest. 150–158. old.
16. Lásd Kristó főszerk. (1994) Szegfű által írt Ajtony szócikkét 32–33. old.
17. Szegfű László (1972): Az Ajtony-monda. Különlenyomat az Acta Universitas Szegediensis de József Attila nominatae XL. számából.
18. A részleteket lásd. Györffy György (2000): István király és műve. Balassi Kiadó. Budapest. 171. old.
19. Váczy Péter (1938): Gyula és Ajtony. In. Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest.
20. Kristó Gyula (1986): Az Árpád-kor háborúi. Zrínyi Kiadó. Budapest.
21. Györffy (2000): 171. old.
22. A különféle rekonstrukciókat ismerteti Szegfű (1972): 16–19. old.
23. Váczy (1938): 500–501. old.
24. Az egyik forrás szerint a szőregi csata után Csanád vezér Oroszlámosnál pihenni tért, de alvás közben megjelent neki egy oroszlán, aki azonnali csatára bízta. Csanád rögtön felkerekedett és Nagyösznél utolérte és megverte Ajtony seregét. A hadjárat lezárulta után ezért alapítottak Oroszlámoson kolostort.
25. Lásd a nagyobbik Gellért-legendát.
26. Miklós Péter (2016): A szőregi templom kétszáz éve. Szeged, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány. 12–15. old.
27. Kristó főszerk. (1994): 145–146. old.
28. Miklós Péter (2016): A csanádi egyházmegyei központok története. In: Antal Zsolt (szerk.): Szeged-Csanádi Egyházmegye Toronyirány Kalendárium. 2016. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2016. 44–57. old.
29. Frisnyák Sándor (1999): Magyarország történeti földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 5–28. old.
30. Kristó Gyula (1988/a): A vármegyék kialakulása Magyarországon. Magvető Könyvkiadó. Budapest.
31. Bakay Kornél (1978): A magyar államalapítás. Gondolat. Budapest.
32. Hajdú Zoltán (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg-Campus. Budapest–Pécs.
33. Csüllög Gábor (2007): A Tiszántúl a Kárpát-medence 10–17. századi regionális tagolódásában. *Studia Geographica* 18. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, Debrecen; Csüllög Gábor (2009/a): Bácska térszerkezeti szerepe a honfoglalástól a 20. századig. In: Maruzsa Zoltán (szerk.) *Tanulmányok a Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusról.* Eötvös József Főiskolai Kiadó. Baja. 9–20. old.
34. Bak Borbála (2003): Magyarország történeti topográfiája. História Könyvtár. Budapest.
35. Csüllög Gábor (2009/b): Történeti régió két földrajzi térben (Délvidék: Kárpát-medence és/vagy Balkán). In: Gulyás L, Szávai F, Keczer G (szerk.) *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve 2009.* Szeged. 268–273. old.
36. Csüllög Gábor (2010): A Bánság változó szerepe Magyarország történeti térszerkezetében. *Közép-Európai Közlemények* 2009/2. szám (No. 9.) 29–37. old.
37. A megye területi fejlődését bemutatja Györffy György (1996): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* III. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest. 835–845. old.
38. Trogmayer Otto (1980): A csongrádi vár. In. Juhász A. szerk. (1980): *Múzeumi Kutatások Csongrád megyében.* Szeged.
39. Reizner János (1900): *Szeged története.* IV. kötet. Szeged.

40. Zsilinszky Mihály (1897): Csongrád vármegye története. Budapest.
41. Veres D. Csaba (1986): A szegedi vár. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
42. Kristó (1988) 451. old.
43. Arday Lajos (2002/a): A mai Vajdaság (a történelmi Bács-Bodrog, Trontál és Szerém vármegyék) rövid története. In: Arday Lajos (2002/b): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP. Budapest.
44. Kristó: (1988) 453. old.
45. Csüllög Gábor (2009/a): A középkori Magyarország regionális tagolódása. Közép-Európai Közlemények 2009/4-5. szám (No. 6–7.) 64–71. old.
46. Hajdú Zoltán (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg-Campus. Budapest–Pécs. 105–110. old.
47. Reiszig Endre (1910): Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu szerk. (1910): Bács-Bodrog vármegye II. kötet. Országos Monográfia Társaság. Budapest. 28–248. old.
48. Zsilinszky (1897).
49. Bertényi Iván (2000): A tizennegyedik század története. Pannonica Kiadó. Budapest. 30–37. old.
50. Bertényi Iván (1987): Magyarország az Anjouk korában. Gondolat Kiadó. Budapest. 27–47. old.
51. Szentkláray Jenő (2012/b): Temesvár szabad királyi város története. Különlenyomat „A Magyarország vármegyéi és városai” Temesvár című monográfiájából. Budapest. 26. old.
52. Az építkezésről lásd Szentkláray (2012/b): 60–10. old.
53. Szentkláray (2012/b): 5. old.
54. A részleteket lásd Kristó Gyula (1988): Az Anjou-kor háborúi. Zrínyi Kiadó. Budapest. 9–65. old.
55. Kristó Gyula (1978): A rozgonyi csata. Akadémiai Kiadó. Budapest.
56. Kristó Gyula (1986): Csák Máté. Gondolat Kiadó. Budapest.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Anonymus: Gesta Hungarorum. Oromszegi Otto szerk. (1994). Budapest.
- Arday Lajos (2002/a): A mai Vajdaság (a történelmi Bács-Bodrog, Trontál és Szerém vármegyék) rövid története. In: Arday Lajos (2002/b): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP. Budapest.
- Bakay Kornél (1978): A magyar államalapítás. Gondolat. Budapest.
- Bak Borbála (2003): Magyarország történeti topográfiája. História Könyvtár. Budapest.
- Bertényi Iván (1987): Magyarország az Anjouk korában. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Bertényi Iván (2000): A tizennegyedik század története. Pannonica Kiadó. Budapest.
- Dienes István (1972): A honfoglaló magyarok. Hereditas. Budapest.
- Csorba Csaba (1997): Árpád népe. Kulturtrade Kiadó. Budapest. 150–158. old.
- Csüllög Gábor (2007): A Tiszántúl a Kárpát-medence 10–17. századi regionális tagolódásában. Studia Geographica 18. Debreceni Egyetem Kossuth Kiadója, Debrecen.
- Csüllög Gábor (2009/a): Bácska térszerkezeti szerepe a honfoglalástól a 20. századig. In: Maruzsa Z (szerk.) Tanulmányok a Magyarország és Jugoszlávia között a bácskai térségben kialakult hidegháborús konfliktusról. Baja: Eötvös József Főiskolai Kiadó. 9–20. old.

- Csüllög Gábor (2009/b): Történeti régió két földrajzi térben (Délvidék: Kárpát-medence és/vagy Balkán). In: Gulyás L, Szávai F, Keczer G (szerk.) A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK) Évkönyve 2009. Szeged; Kaposvár: Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására. 268–273. old.
- Csüllög Gábor (2009/a): A középkori Magyarország regionális tagolódása. Közép-Európai Közlemények 2009/4–5. szám (No. 6–7.) 64–71. old.
- Csüllög Gábor (2010): A Bánság változó szerepe Magyarország történeti térszerkezetében. In: Közép-Európai Közlemények 2009/2. szám (No. 9.) 29–37. old.
- Fodor István (1975): Verecke híres útján... A magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Magyar História. Budapest.
- Frisnyák Sándor (1999): Magyarország történeti földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Gulyás László (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. In: Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Történeti Földrajzi Tanulmányok. Nyíregyháza. 55–68. old.
- Gulyás László (2007): Vajdaság: Történeti áttekintés. 87–89. old. In: Nagy Imre szerk. (2007): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs–Budapest. 76–149. old.
- Gulyás László (2012): A Délvidék története 2. A török kiűzésétől Trianonig 1683–1920. Közép-Európai Monográfiák 6. Egyesület Közép-Európa Kutatására. Szeged.
- Gulyás László (2013): A Délvidék története 3. Trianontól a királyi Jugoszlávia összeomlásáig (1941). Közép-Európai Monográfiák. 8. Egyesület Közép-Európa Kutatására. ISBN: 978-963-89724-3-9. Szeged.
- Gyórfy György (1996): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. III. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gyórfy György (2000): István király és műve. Balassi Kiadó. Budapest.
- Hajdú Zoltán (2001): Magyarország közigazgatási földrajza. Dialóg-Campus. Budapest–Pécs.
- Kókai Sándor szerk. (2006): A Délvidék történeti földrajza. Nyíregyházi Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza.
- Kristó Gyula (1978): A rozgonyi csata. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kristó Gyula (1986): Csák Máté. Gondolat Kiadó. Budapest.
- Kristó Gyula (1988/a): A vármegyék kialakulása Magyarországon. Magvető Könyvkiadó. Budapest.
- Kristó Gyula (1988/b): Az Anjou-kor háborúi. Zrínyi Kiadó. Budapest. 9–65. old.
- Kristó Gyula főszerk. (1994): Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kristó Gyula–Makk Ferenc (2001): A kilencedik és tizedik század története. Pannonica Kiadó. Budapest.
- László Gyula (1988): Árpád népe. Budapest.
- Miklós Péter (2002): A monarchizmus és a tisztaság erénye Szent Imre herceg legendájában. Kultuszának eszmetörténeti háttéréhez Aetas, 17 évf. 4. sz. 89–96. old.
- Miklós Péter (2016): A csanádi egyházmegyei központok története. In: Antal Zsolt (szerk.): Szeged-Csanádi Egyházmegye Toronyirány Kalendárium. 2016. Szeged, Gerhardus Kiadó, 2016. 44–57. old.
- Miklós Péter (2016): A szőregi templom kétszáz éve. Szeged, Bálint Sándor Szellemi Örökségéért Alapítvány.
- Reiszig Endre (1910): Bács-Bodrog vármegye története. In: Borovszky Samu szerk. (1910): Bács-Bodrog vármegye II. kötet. Országos Monográfia Társaság. Budapest. 28–248. old.

- Reisznig Endre (1919): Torontál vármegye története. Országos Monográfia Társaság. Budapest.
- Reizner János (1900): Szeged története. IV. kötet. Szeged.
- Szegfű László (1972): Az Ajtony-monda. Különlenyomat az Acta Universitas Szegediensis de József Attila nominatae XL. számából.
- Szentkláray Jenő (2012/a): Temesvár története 241–242. old. In. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye. Budapest. 224–394. old.
- Szentkláray Jenő (2012/b): Temesvár szabad királyi város története. Különlenyomat „A Magyarország vármegyéi és városai” „Temesvár” című monográfiájából. Budapest. 1912. 26. old.
- Trogmayer Otto (1980): A csongrádi vár. In. Juhász A. szerk. (1980): Múzeumi Kutatások Csongrád megyében. Szeged.
- Váczy Péter (1938): Gyula és Ajtony. In. Emlékkönyv Szentpétery Imre születése hatvanadik évfordulójának ünnepére. Budapest.
- Veres D. Csaba (1986): A szegedi vár. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
- Zsilinszky Mihály (1897): Csongrád vármegye története. Budapest.